

Град Голубац у турско време

Размишљања о граду у светлу испитивачких радова

НАДЕЖДА КАТАНИЋ

Средњовековни град Голубац представља једну од најбоље очуваних тврђава на територији Србије (сл. 1). Како се налази у непосредној близини улаза у Ђердапску клисуру, то се интерес за овај споменик из дана у дан све више појачава.

Сем уопштених података о историјату овог града, поједине етапе у његовом развоју и данас су остале непознате. Непознато је, на пример, тачно време његове изградње, непозната је, или је само делимично позната, улога града у оквиру средњовековне српске државе пре и после косовске битке, као и у време деспота Стефана Лазаревића. Нешто више помена о граду Голупцу сачувано је из времена последњих година самосталности средњовековне српске државе и после заузимања града од стране Турака. Кроз читав XV век Голупцу, као важном стратегијском упоришту на граници између двеју тадашњих светских сила — Турске

и Угарске — придаван је посебан значај, нарочито у вези са сталним упадима било Угара на српску или Турака на угарску страну.¹ Турским освајањима у Угарској, граница се са Дунава помера више ка северу чиме Голубац губи своју важност, животарећи до краја XIX века. Време од XVII до краја XIX века у историјату Голупца, најмање је познато.

Последњих година, резултати нових испитивања, углавном турских архива, бацају нешто више светлости на досад непозната поглавља у историјату средњовековног града Голупца, поглавито на време када се град налазио у турској власти.²

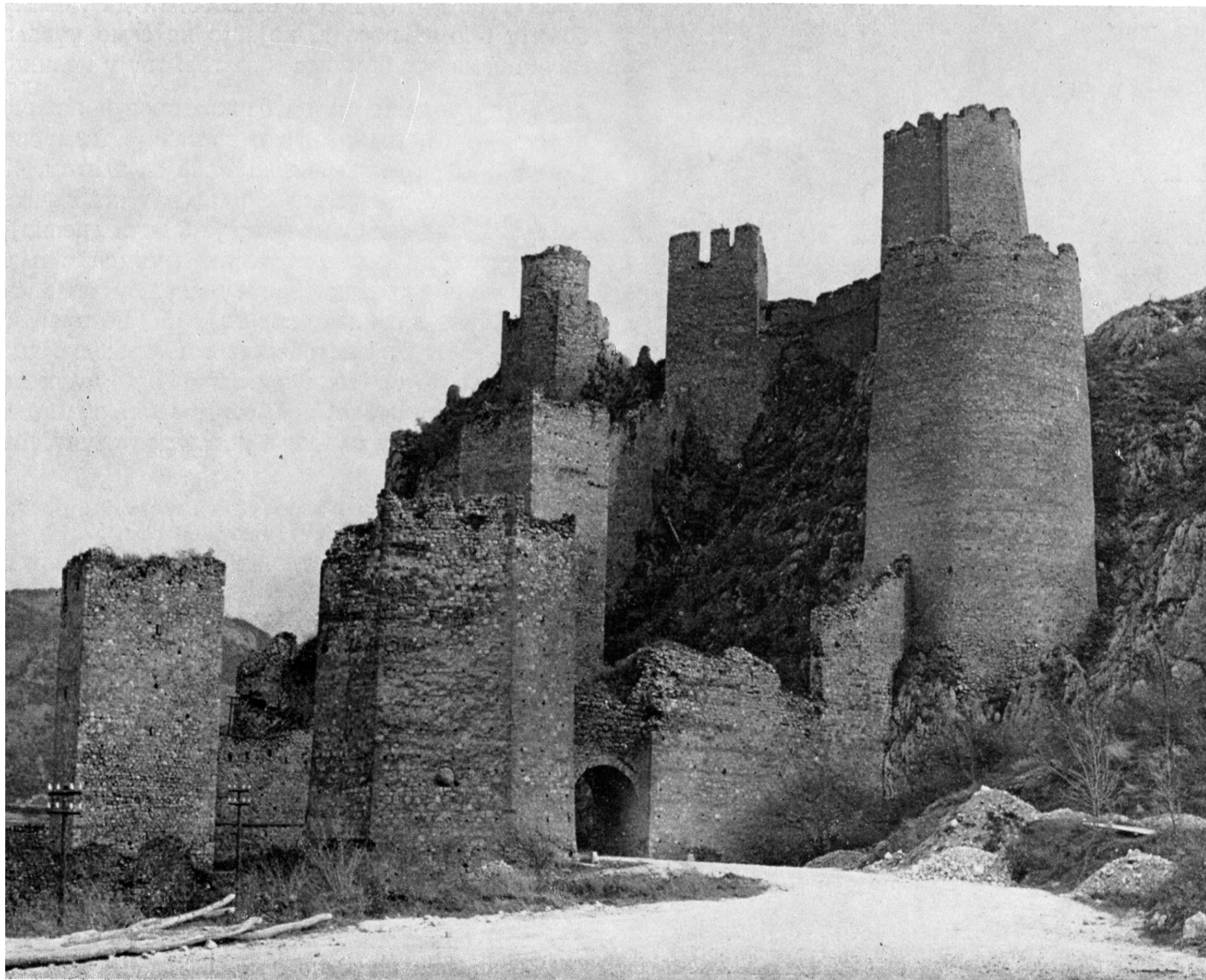
Као допуна слике о Голупцу, везане за средњи век, може послужити и податак из турских

¹ О историјату Голупца в. др С. Ђирковић: *Голубац у средњем веку*, изд. „Браничево”, Пожаревац, 1968. и Н. Катанић: *Средњовековни град Голубац*, Зборник заштите споменика културе, књ. XX/XXI, Београд 1970—1971, 114—119.

² О. Зиројевић: *Турско војно уређење у Србији 1459—1683*, изд. Историјски институт, Београд 1974.

Сл. 1. Изглед Голубачког града

Fig. 1. Aspect du château-fort de Golubac.

извора (мада непрецизан) о уступању Голупца српској држави, у време после косовске битке. Наследник султана Мурата, његов син Бајазит, поклонио је Србији на захтев своје жене (ћерке књегиње Милице) поред Смедерева још и — Голубац до Демирврата (Демиркапија на Дунаву, вер. Казан).³ Други податак из турских извора односи се на чувени сукоб Угара и Турака под Голупцем, 1428. године. Са доста претеривања (својственог Турцима) говори се о овом сукобу и спомињу личности најглавнијих турских војсковођа, учесника у овој бици — видинског санџакбега Синана и румелијског беглербега. Летописац наводи да су од силне грмљавине топова уши заглухњивале, а коњи су кидали узде. Угарски краљ једва је спасао живу главу, велики број непријатељских војника подавио се у Дунаву, задобијен је огроман плен, тако да се за најбољег мацарског заробљеника у Једрену није могло добити више од 300 аспри.⁴

Голубац је пао у турске руке пре коначног пада деспотовине, у августу 1458. године. Тур-

ски војни заповедник, поред мера потребних за опсаду града, предузео је и друге мере, чисто психолошког карактера, наиме, поткупио је сво голубачко становништво богатим поклонима и обећањима о додели тимара. Непоткупљен је остао само диздар.⁵ После одслужене празничне службе (бајрама) војска је форсираним маршем за једну ноћ прешла пут, који се у нормалним приликама прелази за два дана, и нашла се под голубачким зидинама. Градска посада се предала, осим диздара, који је остао опседнут у кули. Бродови, који су били у заседи испод градских стена, сваки пут би прекидали ланац, којим би се кофа за воду спуштала у Дунав, те је на крају и диздар био принуђен да се преда.⁶ Војска је не само попленила околину града, већ је јурнула и на супротну страну Дунава, на угарски град Тнав (вероватно Ласловар). Занимљив је лапидарни опис Голупца: „Овој тврђави је кула на три ката. Врх јој допире до небеса. Име је томе граду Голубац. Јер му се кула види као голуб”.⁷ Овај се опис може односити на донжон-кулу.

Голубац под турском влашћу

Пошто су освојили град, врло је вероватно да су га Турци утврдили и оспособили да у њему борави бројна посада, која је не само чувала границу, већ се бринула и за тврђаву у целини.

Најранији подаци о голубачкој посади потичу из 1467—1468. године. Њен састав је тада био следећи: 10 туфекчија⁸ хришћана са платом, 40 земберекчија⁹ хришћана с платом (њихов заповедник капудан-баша имао је 6 акчи дневно); 6 ковача хришћана (од којих тројица с платом, а друга тројица за ову службу била су ослобођена плаћања пореза); 5 неџара¹⁰ с платом; 13 зидара ослобођених пореза; двојица јајџија с платом (годишње израђују 10 лукова и поправљају тврђаву); 43 мартолоса¹¹ с платом и 13 ослобођених плаћања пореза;¹² укључујући

³ Г. Елезовић: *Турски извори за историју Југословена*, Братство, књ. XXVI, Београд 1932, 59.

⁴ Г. Елезовић: *наведено дело*, 65.

⁵ Диздар: заповедник града, кастелан; морао је стално боравити у граду. Поседовао је тимар са економским имунитетом.

⁶ Г. Елезовић: *наведено дело*, 105—106.

⁷ Г. Елезовић: *наведено дело*, 106.

⁸ Туфекчија: пушкар.

⁹ Земберекчија: самострелар.

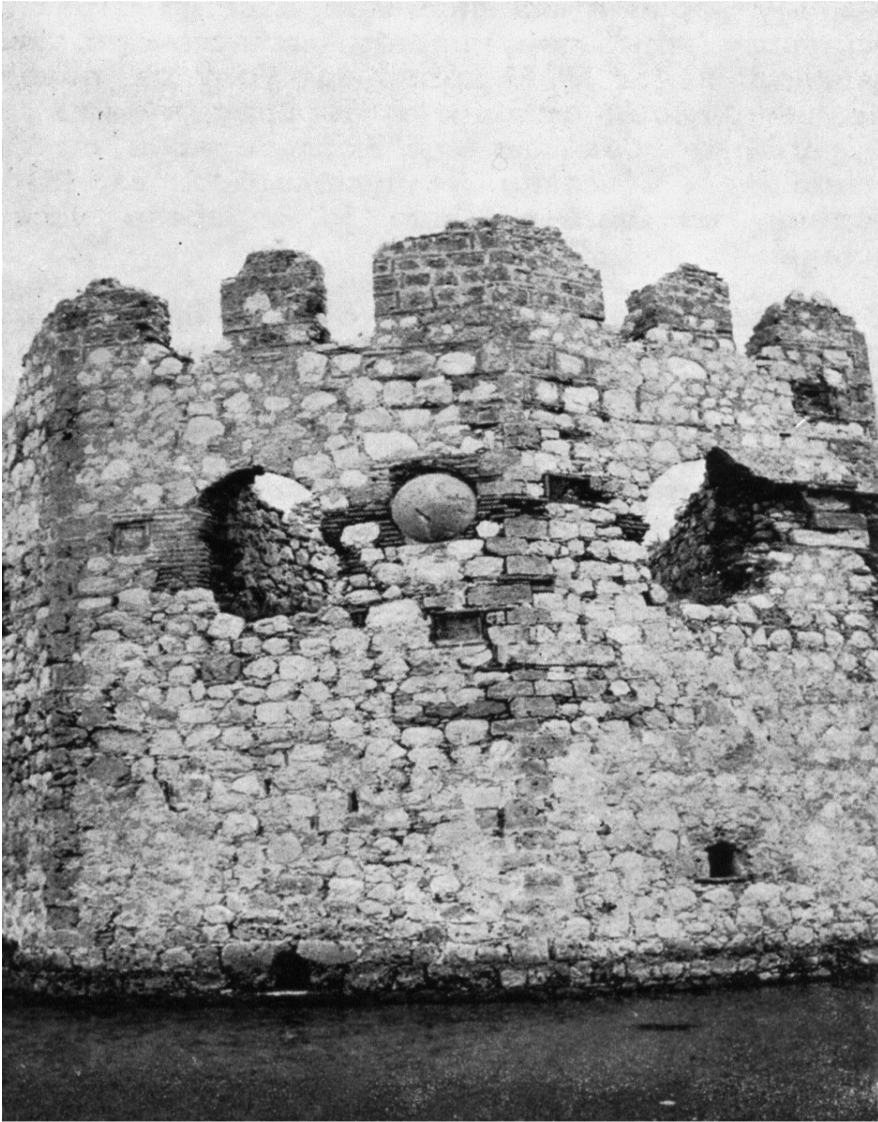
¹⁰ Неџар: синоним за мереметчија, мимар, неимар.

¹¹ Мартолоос: посебни род турске војске састављен од хришћана, посада по тврђавама, граничари и шајкаши у речној флотили.

¹² О. Зиројевић: *наведено дело*, 120.

Сл. 2. Камена топовска кугла узидана у улазну кулу
Fig. 2. Boulet de canon en pierre inséré dans les murs de la tour d'entrée.

Сл. 3. Камена топовска кугла узидана у турску кулу

Fig. 3. Boulet de canon en pierre inséré dans les murs de la tour turque.

и старешински кадар, сви су били регрутовани из редова хришћана.¹³

Под утицајем стално присутне угарске опасности, на тврђави су крајем осамдесетих година XV века вршене значајне поправке.¹⁴ На жалост, нисмо у стању да тачно закључимо о каквим је поправкама реч, уколико се то не односи на ојачавање кула 1, 2, 3 и 4, које су са спољне стране добиле ојачања у виду масивних зидова цилиндричног облика.

Поред градске посаде, за потребе тврђаве била су ангажована читава насеља. Тако је становништво села Буковника (вероватно данашње село Буковско, јужно од Кучева), њих 10 домова, било обавезно да годишње преда голубачкој тврђави 10.000 стрела. За ту службу били су ослобођени рајинских ресмова (разне врсте пореза од пољопривредних производа).¹⁵ Стражарску службу обављали су хришћани који су становали у Голупцу, њих 76. Они су, поред бродова, чували и град и за обављање те службе нису давали харач, испенце, ушуре и авариз.¹⁶ Осамдесетих година XV века долази

до сужавања пореских олакшица и становницима Голупца је наметнуто давање харача и ушура. Чести угарски напади, који су у ово време уследили, показали су недовољну ефикасност система граничне одбране. Због тога су Турци прибегли низу мера заштитног карактера, између осталих и повећању броја насеља са стражарским обавезама.

Почетком XVI века граница је већ чврсто организована. Миром, закљученим, 1503. године, између Угарске и Турске, Турцима су поред осталих, припали и градови на Дунаву: Смедерево, Кулич, Рам, Голубац и Видин, као и област Браничева и читава подунавска Бугарска.¹⁷

¹³ О. Зиројевић: *наведено дело*, 186. ¹⁴ О. Зиројевић: *наведено дело*, 120.

¹⁵ О. Зиројевић: *наведено дело*, 201.

¹⁶ Аваризи диваније: скуп дажбина, раније ванредних (ратних), касније редовних.

¹⁷ О. Зиројевић: *наведено дело*, 82—83.

Сл. 4. Део кугли (међу њима и две већег промера) пронађене приликом испитивачких радова

Fig. 4. Parties de boulets (parmi lesquels deux de plus grande dimension) trouvés lors des travaux de recherches.

Тврђаве тада добијају своју редовну посаду. Око 1516. године посада у Голупцу је следећег састава: цемат¹⁸ азапа¹⁹ и јаничара 22; цемат земберекчија 36 (буљукбаша има дневно 3 акче, остали по 1 акчу); цемат туфекчија 10 (туфекчибаша има дневно по три, остали по две акче); цемат мартолосо хришћана 79 (мартолосбаша има дневно 5, буљукбаша 4, а остали по две и по акче дневно). Већ (крајем XVI века, као резерва, уписани су синови и браћа земберекчија, туфекчија, мартолосо и први. пут два клесара. Двадесетих година XVI века у Голупцу су као посада уписани још: синови и браћа туфекчија 8; синови и браћа клесара и ковача — њих двојица и синови и браћа мартолосо — њих 43. Сви су били ослобођени плаћања аваризи диваније.²⁰

У XVI веку долази и до организовања стражарске службе за чување бродова. Тако су 18 домова Цигана из нахије Омола били обавезни да служе на бродовима који се налазе у Градишту и Голупцу. Првобитно нису имали обавезу да

плаћају харач и испенце, док касније плаћају филурију (порез који плаћају власисточари, тзв. „влашки дукат“).²¹ И хришћани Голупца, поред разних служби везаних за тврђаву, чували су бродове и обављали све послове који су са њима били повезани. За чување бродова, 1516. године, на пример, било је одређено десет младих.²²

Број насеља поред Дунава, која у то време врше стражарску службу, знатно се проширује.²³ Међутим, освајањем Баната, ово подручје престаје да буде гранично, па је у складу са тим престала и потреба за стражарском службом. Обезбеђење земље је поверено редовним војним снагама, на првом месту мартолосима. Шездесетих година XVI века, стражарску службу, поред других дужности обављали су само ста-

¹⁸Цемат: неколико села једне нахије; неколико улица једне вароши које имају заједничку цамију.

¹⁹Азап: припадник посебног рода турске пешадије служи у тврђавама на рекама; раније је служио у речној флотили.

²⁰О. Зиројевић: *наведено дело*, 120—121.

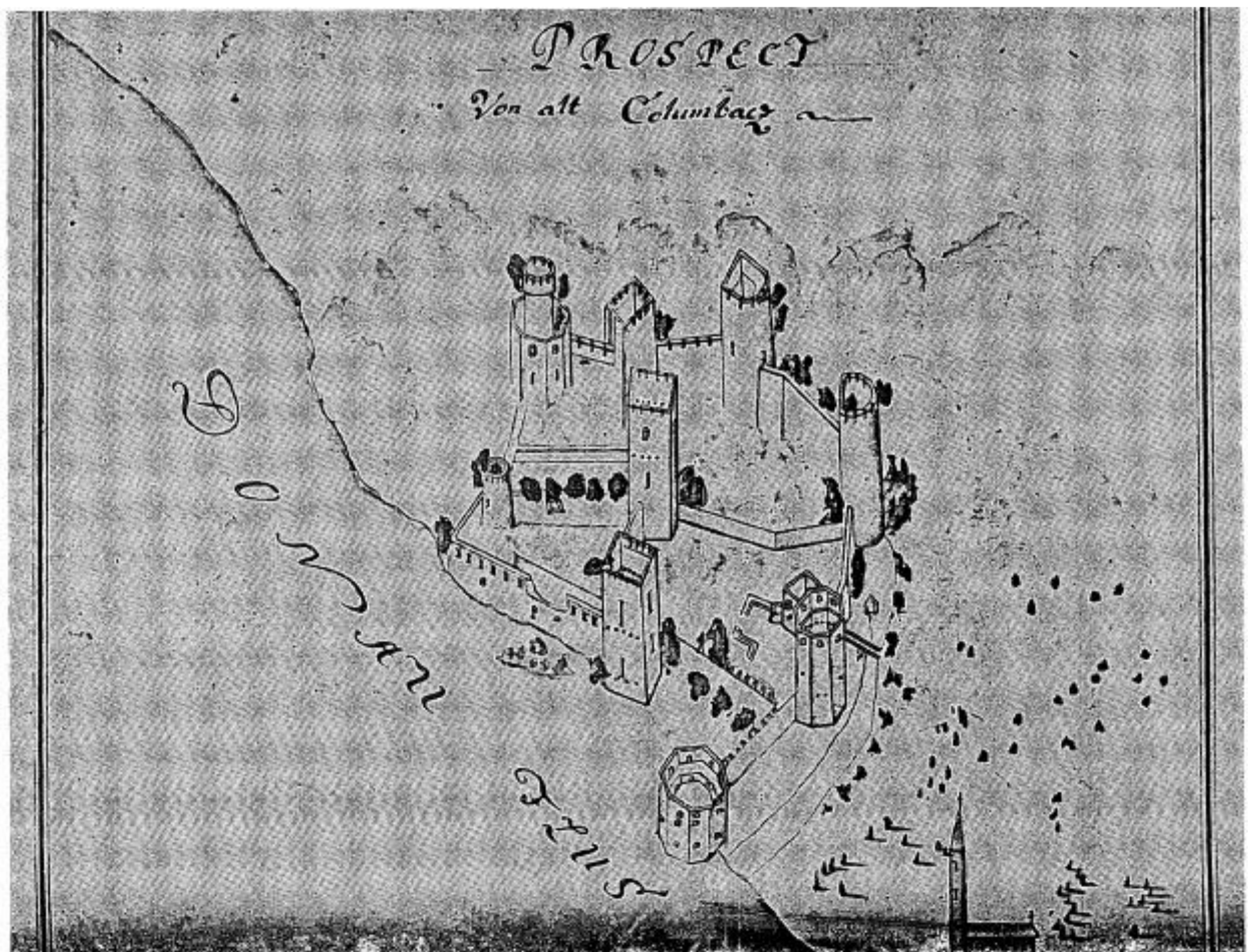
²¹О. Зиројевић: *наведено дело*, 200.

²²О. Зиројевић: *наведено дело*, 206.

²³О. Зиројевић: *наведено дело*, 206.

Сл. 5. План Голубачког града из бечког Ратног архива

Fig. 5. Plan du château fort de Golubac, des Archives de guerre autrichiens.

новници Голупца (119 домова 12 неожењених) и Пожежене (37 кућа и 11 неожењених).²⁴

Шездесетих година XVI века становници Голупца и Пожежене обављали су и вучу државних бродова уз Дунав, док су у време владавине султана Мурата III (1574—1595) тај посао, поред становника Голупца, обављали и становници Фетхислама и Костолца. У време војних похода, за извлачење бродова ангажовано је по неколико хиљада хришћана са читавог приобалног подручја.²⁵ У време султана Мурата III, поред вуче бродова, 62 хришћанска дома Голупца наставила су са чувањем бродова и за то, уз остале дужности, били су ослобођени плаћања аваризи диваније и текјалифи урфије.²⁶

У Голупцу је 1541. године било 56 мартолосо.

У другој половини XVI века мартолоси бораве само по тврђавама. Тако их 1572. године у Голупцу има свега 23. Првих деценија XVIII века дошло је до укидања ове установе.²⁷

О куглоресцима после 1516. године немамо података. Вероватно да више није било потребе за њиховим радом, пошто је већ ушло у употребу ватрено оружје.

Половином XVI века мереметчијску службу, поред три нецара, обављали су и хришћани у вароши — било је укупно 119 домова и 12 неожењених. Били су ослобођени намета аваризи диваније и текјалифи урфије (државни порези и намети према шеријатском и обичајном праву).²⁸

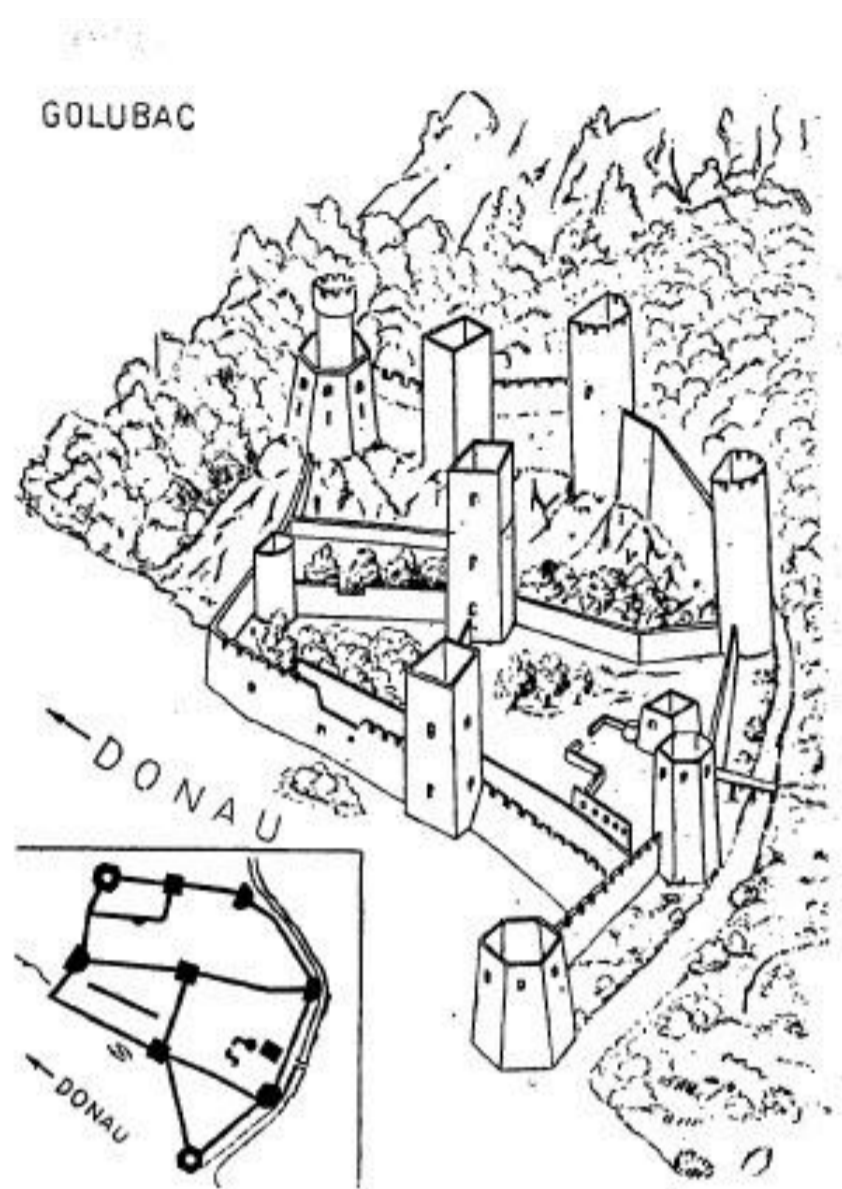
У погледу наоружања средњовековни град Голубац, између 1530. и 1540. године, био је најбоље наоружани град на Дунаву. Имао је 102 топа у односу на 51 топ у Куличу или 90 топова у Раму.²⁹

Град Голубац (турски: Guvercinlik) налазио се 1526—1528. године у власништву санџакбега са годишњим приходом од 4.500 акчи.³⁰

Врло су оскудни подаци који говоре о Голупцу у XVII веку. Средином овог века Хаџи-Калфа га је забележио као казу³¹ у видинском санџаку,³² а 1684. године Голубац је забележен као каза у смедеревском санџаку.³³

Напред изнесени подаци о посади у средњовековном граду Голупцу омогућавају да се у новом светлу сагледају извесне чињенице, са којима се сусрећемо приликом испитивачкоконзерваторских радова, што се на овом споменику врше од 1969. године.

Од. нарочитог је интереса сазнање, да се у оквиру редовне војничке посаде у граду налазила и група неимара (мереметчија, нецара и зидара), чији је основни задатак био одржавање тврђаве у исправном стању. С друге стране, то нам објашњава и различите начине зидања и поправки, које су видљиве на свакој

Сл. 6. План Голубачког града према Каницу
Fig. 6. Plan du château-fort de Golubac, d'après Kanic.

кули и на сваком зидном платну између њих. Ове поправки и различити начин зидања, нарочито су уочљиви на горњим, највишим деловима кула и зидина, што показује, да су оне, сходно приликама, надзиђиване, надвишаване и оспособљаване како би одолеле непријатељу. Приликом ових поправки, коришћене су различите врсте камена, који се вероватно могао, наћи у граду и око њега, различит како по боји и структури, тако и по обради. Некад су то биле и сполије старијих споменика, као што је то случај у горњим зонама куле б. Занимљиво је да су у зид улазне куле (кула 1) и јужни део зида турске куле (кула 9), која лежи на обали Дунава, приликом неке од поправки узидане и две огромне камене топовске кугле,

²⁴О. Зиројевић: *наведено дело*, 207.

²⁵О. Зиројевић: *наведено дело*, 208.

²⁶О. Зиројевић: *наведено дело*, 207.

²⁷О. Зиројевић: *наведено дело*, 187.

²⁸О. Зиројевић: *наведено дело*, 196.

²⁹О. Зиројевић: *наведено дело*, 111.

³⁰О. Зиројевић: *наведено дело*, 271.

³¹Каза, кадилук: подручје на које се протезала надлежност једног кадије.

³²О. Зиројевић: *наведено дело*, 92.

³³О. Зиројевић: *наведено дело*, 96.

Сл. 7. Изглед мале куле (између кула 1 и 2) пре почетка испитивачких радова

Fig. 7. Aspect d'une petite tour (entre la tour 1. et 2.) avant les travaux de recherches

које су вероватно биле или израђене овде или испале на голубачки град у једној од борби које су овде вођене (сл. 2 и 3).

Истим мајсторима свакако треба приписати и ојачање трију кула, које су највише биле изложене домету непријатељске артиљерије: улазна кула (кула 1), кула изнад ње (кула 2) и кула на највишој литици (кула 3), све окренуте ка јужној и југозападној страни града. Њихове основе првобитно су биле четвртастог облика. Са спољне стране сваке од ових кула изграђени су дебели, снажни зидови цилиндричног облика и приљубљени уз сваку од њих. Тако су куле не само ојачане, већ су и припремљене за борбу ватреним оружјем, које је од почетка XVI века у нашим крајевима почело масовно да улази у употребу.

Од интереса је и податак о куглоресцима који су, такође, били чланови градске посаде. Њихов се број у Голупцу за четрдесет година није променио (1476—1516).³⁴ Камене кугле рађене су у самој тврђави, као што су вероватно у тврђавама изливани и топови. Главни разлози за овак-

ву делатност на лицу места били су: неприступачност тврђава, непролазност путева и тешкоће транспорта тешких и гломазних топова и кугли на веће удаљености.³⁵ Знатан број камених топовских кугли нађен је у тзв. „турском слоју“, при археолошким и конзерваторским радовима на тврђавама Београда, Смедерева, Новог Брда и Ресаве.³⁶ Најбројнији су они из Ресаве (преко 2.000 комада), пречника од 7 до 16,5 cm.³⁷ Иначе, пречник камених топовских кугли из поменутих градова износи од 3 до 64 cm.³⁸

Присуство куглорезаца у средњовековном граду Голупцу потврђено је налазима неколико десетина читавих камених топовских кугли, као и нешто оштећених. Оне су нађене у предграђу (на југозападној страни града) и унутар самог града, у његовим приобалним деловима, где се

³⁴Б. Петровић: *Неки подаци о изради топовских кугли у Србији и Босни у XV и XVI веку*, Весник Војног музеја, св. 11—12, Београд 1966, 165.

³⁵Б. Петровић: *наведено дело*, 164.

³⁶Б. Петровић: *наведено дело*, 167.

³⁷С. Ненадовић: *Прилог проучавању Ресаве*, Весник Војног музеја, св. 8—9, Београд 1963, 310.

³⁸Б. Петровић: *наведено дело*, 167.

Сл. 8. Изглед зида палате према Дунаву

Fig. 8. Aspect des murs du palais du côté du Danube.

врше испитивачки радови. Пречник ових кугли износи од 10 до 40 cm (сл. 4). Кугле пречника од 40 cm нађене су током радова, 1975. године, на испитивању палате. Међутим, од интереса су и две огромне камене топовске кугле узидане на јужним странама улазне и турске куле. Пречник камене топовске кугле узидане у турску кулу износи 106 cm и вероватно представља једну од највећих камених топовских кугли очуваних на територији Србије. Пречник камене кугле узидане у улазну кулу, због тешке приступачности, није мерен. Ова кугла је нешто већа од претходне и њен пречник могао би да износи око 110 cm (сл. 5).

Током испитивачких радова, 1977. године, на делу града код улазне куле, на мањем северном зиду четвороугаоног простора најближег кули, у лицу зида (доста оштећеном), нађено је узидано 7 камених топовских кугли, пречника од 35—40 cm (сл. 6). Ове кугле морале су бити склоњене. Приликом конзервације овог зида кугле ће бити враћене на своја места.

Остаје нам да се запитамо, какви су то топови морали бити, чији је калибар зрна толико велики. Турци су такве топове звали „аждајама“. Остало је записано да „аждаје грувају као громови, бљују ватру и избацују камење на даљину од више миља“.³⁹

Поред камених топовских кугли, куглоресци су израђивали и мале кугле „кукаче“.⁴⁰ Од њих су у Голупцу пронађене неколике, пречника од 2—5 cm.

Приликом испитивачких радова пронађено је неколико металних топовских кугли, (пречника 510 cm, као и једна оловна кугла, пречника од око 10 cm. Све су (пронађене неоштећене, само је једна при врху пробушена.

Од стрела, које је за потребе голубачког града израђивало читаво једно село, пронађене су само две. Током испитивачких радова поред ове две стрелице, пронађено је и неколико различитих врхова копаља.

Када се зна број посаде у оквиру града (која се, додуше, током времена мењала), поставља се у даљим испитивањима дилема — где је та посада могла становати? Везана војним обавезама за службу у самом граду, она је морала да буде настањена у тврђави. Овде на првом месту треба мислити на мартолосе, чији је број био прилично велики, а затим на земберекчије и туфекчије. Занатлије, као што су били неимари, куглоресци, јајције и ковачи, могли су становати у предграђу, међутим, припадници војних редова морали су бити стационирани у самој тврђави.

Голубачка тврђава је по обиму врло велика. Али, како је на брдовитом терену и на стенама непогодним за изградњу било каквих објеката, па чак и оних привременог карактера, веома

Сл. 9. Степенице на улазу у палату
Fig. 9. Escaliers à l'entrée du palais.

је мали простор, углавном у приобалном делу тврђаве, где су могле да се налазе зграде за становање тако бројне војне посаде.

Према материјалним остацима сачуваним до данас, веома је тешко замислити и реконструисати слику где су се те зграде могле налазити. Овај проблем још више отежава и промена конфигурације земљишта у приобалном делу, до које је дошло у годинама пред други светски рат, када је овуда проведен пут који је у потпуности променио стање у овом делу голубачког града.

Приликом покушаја реконструкције, могле би нам донекле помоћи две старије ликовне представе средњовековног града Голупца. Прва (сл. 5) потиче из аустријског Ратног архива у Бечу и вероватно је рађена у XVIII веку, док је друга настала у прошлом веку и остала нам је од испитивача српских старина — Феликса Каница (сл. 6). Оба приказа града дати су отприлике са исте тачке, која се налазила на Дунаву,

³⁹Г. Елезовић: *наведено дело*, 121.

⁴⁰Б. Петровић: *наведено дело*, 166.

и представљају изглед града са југозападне стране. Обадве ликовне представе доносе шематизовани приказ града, са ровом на западној страни, који је исувише дугачак и пружа се до друге куле. Наиме, ров се морао завршавати на раздаљини од око 5 m од улазне капије, одакле почиње окомит стеновит терен. На првој представи дат је и један део предграђа, где је видљиво да уз тврђаву у предграђу не постоје никакве зграде, сем цамије скоро на самој обали Дунава. Међутим, остаци овог култног објекта нису пронађени током археолошко-испитивачких радова вршених у предграђу 1969—1971. године закључно.

На изглед нереалан податак који је оставио Евлија Челебија, да је у голубачкој тврђави било седам кућа и житни магацин, а у кулама складиште разноврсне муниције и црвеног проса за храну, затим Мехмед-пашина цамија и гвоздена капија на западној страни града,⁴¹ добија у реалисти када се зна број војне посаде која је боравила у граду.

Приликом чишћења унутрашњег простора у улазној кули (1969. године) поред огромних ко-

личина земље и шута који је избачен из ове куле, наишло се и на угљанисано зрневље житарица. Ово би могло ићи у прилог податку који је записао Евлија Челебија, да се у кулама поред складишта муниције налазило и складиште црвеног проса за исхрану. С обзиром на велики број посаде, нарочито у данима ратне опасности, сасвим је разумљиво стварање већих залиха хране. Евлија Челебија је даље забележио, да су приликом његове посете голубачкој тврђави, у њој боравили 50 чланова посаде и диздар. Међутим, поставља се питање — где се толики број чланова посаде могао сместити на тако скученом простору?

Судећи по представи приобалног дела града коју је израдио Каниц, када се прошло кроз улазну кулу, долазило се у један ограђени простор четвороугаоног облика који је личио на неко предворје града. Овај простор, омеђен зидовима, имао је северозападни зид (према Дунаву) са отворима, што би указивало да је то могла бити нека од касарни, у којој је смештен бар један део посаде. Овај зид је уједно и део северозападног бедема који је, са дунавске стране, обезбеђивао простор између кула 1 и 6. Тај бедем, недавно рестаурисан, био је зупчасто завршен и, самим тим, служио је искључиво за осматрање и одбрану. Како се на делу голубачког града, лево од улазне капије, у темељима сачуваних зидова уочава простор од три одељења, коме би северозападни зид био бедем између кула 1 и 6, то се он у целини поклапа са зидом који је на Каницовом плану имао прозоре. Мали прозори на зиду могли су у случају потребе служити и као пушкарнице. Ово наводи на мисао да је посредни стамбени простор, у који је могла бити смештена посада, поглавито онај део који је вршио контролу улаза у град. На жалост, изградња пута кроз град највише је штете нанела баш овом делу тврђаве. Више никада нећемо сазнати шта се налази испод пута.

На југоисточном углу овог ограђеног простора на обема ликовним представама приказана је четвороугаона грађевина типа куле, нешто одмакнута од зидног платна. И данас је сачувана ова грађевина, која се налази између улазне и друге куле, приљубљена уз југоисточни зид (сл. 7). Она својом висином не досеже висину зидног платна. Доста мала по димензијама, она је могла представљати стан капиције и неког од стражара. Поменути остаци зидова, о којима је напред било речи, надовезују се на ову грађевину.

Други простор, који је сигурно био станиште војне посаде, јесте онај део града који се налази између друге капије и првог тунела, на простору између кула 6 и 8, којем смо у досадаш-

Сл. 10. Откривени улаз у кулу 6
Fig. 10. Entrée de la tour 6 (après déblaiement).

⁴¹ О. Зиројевић: *наведено дело*, 122.

њим испитивањима дали радни назив „палата“. Западни зид ове палате (према Дунаву) поред зубаца на врху, имао је у нижем делу прозоре мањих и већих димензија, који су се очували до данас (сл. 8). Испод ових прозора, на данашњој равни палате, у најнижој зони, налазе се при земљи три прозора типа пушкарница.

Димензије ове грађевине врло су велике и она запрема простор између кула 6 и 8. Са источне стране омеђена је дугачким зидом који је откопан 1972. године. На зиду су видљиви трагови прозора и врата, којих је било двоја. Једна су мала и налазе се отприлике на средини овог зида, док су друга велика и ближа су северном крају зида, према кули 8. Ова су врата била лучно завршена. У централни простор палате воде 12 до сада откривених степеника (сл. 9). У зидном платну уз кулу 6, које је истовремено и јужни зид ове грађевине, видљиви су трагови њене висине. По њима би се могло судити да се, вероватно једноводни, кров зграде завршавао на висини доње ивице зубаца. На западном зиду видљиви су трагови спратне конструкције.

Овај простор, током испитивачких радова, очишћен је од наноса шута који је на појединим местима премашао висину од 6 m. Већ сада су откривена два спрата са низом попречних зидова и отвора између њих, са отвором за улаз у кулу 6 (сл. 10), који је сегментног облика и изведен је од лепо тесаних блокова сиге, са напред поменутих степеницама које воде у палату на нивоу од преко 3 m испод данашњег пута.

Велика површина коју је палата запремала, њена повезаност са кулом 6, у чије се доње спратове улазило и из палате и преко данас обрушених степеница, преко бедема, који спаја куле 5 и 6, у горње спратове куле, недвосмислено указује да се и у палати и у кули могла сместити војна посада, које је штитила безбедност града.

Судећи по резултатима досадашњих испитивачких радова, сме се тврдити да је једино кула 6 служила за становање. Избацивањем великих наноса шута и одрона из ове куле (који је прелазило висину од 2 m), на западном зиду приземне зоне куле откривени су један прозорпушкарница и једно отворено огњиште, док је на северном зиду у приземној зони откривен још један прозор типа пушкарнице. На северном зиду куле, у горњим зонама, налазе се такође два отвора огњишта и прозорипушкарнице. Прозорски отвори на западном и северном зиду куле, дакле према Дунаву, указују да се са тих страна једино могао очекивати непријатељ.

Трагови греда које су носиле спратне конструкције у овој кули, на једном спрату постављене су на северном и западном, на другом спрату — на источном и јужном зиду и тако наизменично,

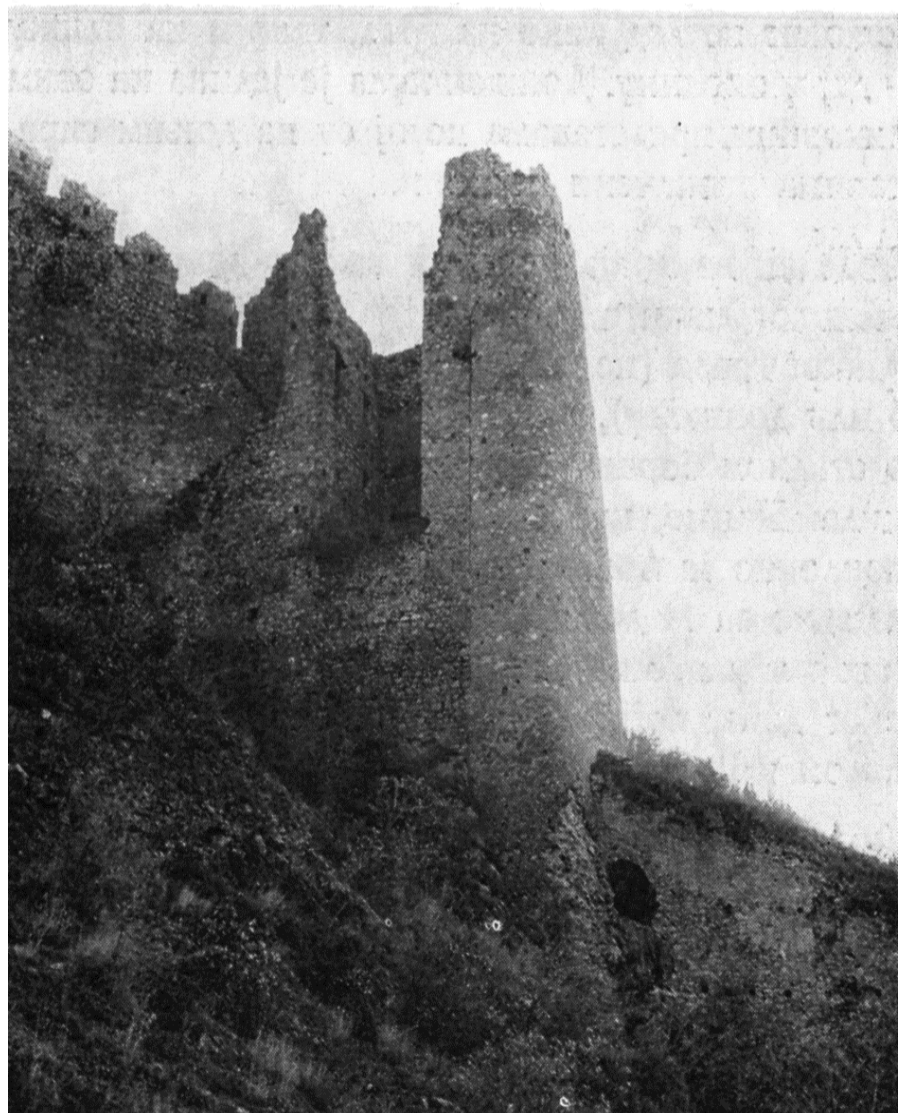

Сл. 11. Изглед улазне куле (поглед из града)

Fig. 11. Aspect de la tour d'entrée (vue de la ville).

Сл. 12. Изглед куле 2 (поглед из града)

Fig. 12. Aspect de la tour 2. (vue de la ville).

Сл. 13. Степенице уклесане у стени у најнижем нивоу простора десно од улазне капије

Fig. 13. Escaliers sculptés dans le roc au niveau le plus bas de l'espace à droite du portail d'entrée.

Сл. 14. Склон стена са степеницама и столицом (са наслоном) код зида између кула 2 и 5 у вишој зони града

Fig. 14. Structure des rocs avec escaliers et siège (avec dossier), près du mur entre la tour 2. et 5. dans la zone supérieure de la ville.

што наводи на закључак да су између спратова постојале дрвене степенице.

На обема ликовним представама, на делу изнад палате, приказан је један отвор у виду прозора и други зид, паралелан овом, који спаја зидна платна изнад кула 5 и 8. На представи из Ратног архива, отвор на овом зиду према Дунаву је у облику прозора, а на Каницовој представи на овом се зиду само налази траг отвора. Овај део града није још испитиван, нити има изгледа да ће се у догледно време и испитати, те зато могућност становања у овом простору остаје у домену хипотезе. Ако би се са више вере узео у разматрање податак из турских извора о заузимању голубачког града, 1458. године,⁴² онда би по њему излазило да је диздар морао становати у донжон-кули, највишој тачки у тврђави, која је била не само најтеже приступачна, већ је пружала целовит поглед како на град, тако и на ближу и даљу околину. Донжон-кула је једина на овим ликовним представама којој су на доњим спратовима назначени прозори.

Податак из краја прошлог века о делу српског женског накита, нађеног у једној кули голубачког града (не каже се у којој, можда у кули 6 или донжону), још више потврђује чињеницу о сталном боравку војне посаде у некој од тих кула. Наиме, проф. Вл. Тителбах из Београда поклатио је Археолошком друштву овај накит, заједно са 14 делова разних сребрних и бронзаних фибула, минђуша и другог накита из римског доба, који су делом нађени у Голупцу, а делом у Градишту и Раму.⁴³

Иако су трагови спратних конструкција видљиви и на кулама 1 и 2 (сл. 11 и 12), мало је вероватно да се у њима могло становати. У њима је могла само бити смештена војна посада приликом обављања својих дужности, тим пре што куле 1, 2, 3 и 4, са унутрашње стране, имају

велике отворе, који се пружају дужином дватри спрата. У њима се сигурно није могло становати, већ су искључиво служиле у војне сврхе. Њихова отвореност према унутрашњости града била је из чисто утилитарних разлога, наиме, лакше су се преносиле војне заповести из доњих зона града.

На основу анализираних могућности смештаја војне посаде у голубачком граду, сви напред наведени примери не говоре да је постојало довољно простора за пријем великог броја бранилаца града о којима су нам сачувани подаци. Остаје уверење, да је велики број чланова посаде могао бити смештен још и у највишем делу града — у грађевини испод донжонкуле коју тек треба испитати, а у донжон-кули можда само заповедник града.

Ових неколико закључака о могућности постојања грађевина у склопу тврђаве, чак и под условом да их испитивања у потпуности потврде, још увек не даје број зграда које је навео Евлија Челебија; уколико би он и био тачан, могло би се веровати да су посредни само привремене зграде изграђене од дрвета, чији је век трајања био ограничен.

Ни у западном предграђу голубачког града, приликом испитивачких радова, вршених 1969—1971. године, није пронађен оволики број грађевина. Ту су пронађени темељи трију мањих зграда, од којих једна чак није имала ни четврти зид, и једна велика зграда, неодређене намене, сложене основе и монументалних димензија. Већина темеља ових зграда налази се данас под водама ђердапске акумулације.

⁴²В. напомену 6.

⁴³М. В.: Разне вести, Старинар, год. I, Београд 1884, 119.

С обзиром да је голубачки град на веома стрмом каменитом терену, данас обраслом густим растињем, поставља се питање комуникације унутар града између доњих и горњих зона.

Јасно је да је доградњом заштитних бедема цилиндричног облика, приљубљених уз улазну кулу (кула 1), затим око куле 2 и 3, потпуно онемогућена свака комуникација између ових кула. У сваку од ових кула могло се појединачно ући.

Бедем између куле 1 и мале куле (која се својом висином не помаља изнад зидног платна) оштећен је, док на бедему између мале куле и куле 2 не постоји шетна стаза. То значи да се у сваку од ових кула појединачно улазило. Међутим, између куле 2 и куле 4 шетне стазе су најбоље очуване, па ипак, између њих не постоји могућност за било какву комуникацију.

Током радне сезоне, 1979. године добрим делом је очишћен од растиња виши средишни простор града, у вишој зони између прве и друге капије. Очишћен је попречни бедем који се једним овојим делом пружао на простору између кула 2 и 5. Том приликом, скидањем дрвећа, траве и маховине, у самом каменитом терену указале су се вештачки уклесане степенице у стени. Оне су највидљивије у најнижем простору града, на стени око зидова десно од улазне капије (сл. 13), а затим на простору око напред поменутог бедема, очишћеног 1979. године. Стене око бедема су степенасте, а понегде су прикле-

сане. Стеновити степеници нешто су веће висине од нормалних. На једном делу изнад бедема, у стени се назире, столица са наслоном (по свој прилици мало притесана) (сл. 14). Ова столица некако намеће мисао о зборном месту, о коме Јиречек дословце каже: „Зборно место — збориште — било је под ведрим небом са примитивним седиштима од тесаног камена." Такве клупе, или столице, на углачаној стени сачуване су код нас испод градова Островице, Хисара у Прокупљу и Јерининог града у Ковину.⁴⁴ Њихова седишта, додуше, много су боље углачана, него што је то случај у голубачком граду.

Ови налази, иако нимало спектакуларни, показали су да се без великих напора могло прићи кулама у вишим зонама града, а исто тако, да су се те куле и њихови браниоци могли редовно снабдевати храном и муницијом.

С освртом на све напред речено, а нарочито на бројне налазе камених топовских кугли различитог промера, неодољиво се намеће закључак да је голубачки град своју главну улогу одиграо у време борби хладним оружјем. Масовна употреба ватреног оружја, која у нашим крајевима пада у XVI век, на неки начин поклапа се са померањем граница више на север, а самим тим и с опадањем стратегијског значаја Голупца као пограничне тврђаве, после чега је град само животарио.

⁴⁴ А. Дероко: *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950, 87—88.

Ville fortifiée de Golubac à l'époque des Turcs — Réflexions au sujet du château-fort à la lumière des travaux de recherches.

NADEŽDA KATANIĆ

Les travaux de recherches et de conservation dans la ville moyenâgeuse de Golubac (Fig. 1. et 2.), sont entrepris depuis 1969.

La ville Golubac est tombée définitivement entre les mains des Turcs, en août 1458, et se trouva sous la domination turque, avec de petites interruptions (de seulement quelques années), jusqu'au début du XIXe siècle. Vu que la frontière entre deux grandes puissances mondiales, — la Hongrie et la Turquie, — au cours du XVe et XVIe siècle, était sur le Danube, la ville de Golubac, avait une importance exceptionnelle. Par le déplacement de la frontière vers le nord, l'importance de la ville fortifiée Golubac était fort grande. Conformément à la position dominante qu'elle eut au cours des temps, une garnison fort nombreuse se trouvait dans cette ville, dont le nombre diminuait avec le temps. A la lumière des résultats des travaux de recherches et les connaissances puisées dans les sources turques sur le nombre de la garnison au cours du XVe et XVIe siècle, l'auteur émet quelques réflexions per-

sonnelles au sujet des traces découvertes jusqu'ici, tant en ce qui concerne les membres des divers corps d'armée, ainsi que des artisans qui travaillaient pour les besoins de l'armée et de sa défense. La présence d'architectes et la donnée qu'à la fin du XVe siècle, la ville subit d'importantes réparations, l'auteur les perçoit dans les différentes manières de construire tellement visibles sur les tours et les surfaces des murs de la ville, comme aussi dans le renforcement des tours tournées vers la banlieue, qui ont été garnies de murailles cylindriques massives entourant les tours existantes. La présence des armuriers qui fabriquent les flèches et les boulets, a été confirmée lors des recherches. On trouva deux flèches en métal, quelques fers, de lance, comme aussi un nombre important de boulets de canon en pierre, d'un diamètre de 10—40 cm. Deux des plus grands boulets de canon trouvés jusqu'à ce jour sur le territoire de la Serbie, à l'occasion de quelque réparation de la ville, (alors que les armes à feu étaient déjà en usage) sont

insérés dans les murs de la tour d'entrée et de la tour turque. Le diamètre de ces boulets de canon en pierre, comprend 106 et environ 110 cm. (Fig. 3—6). Un autre problème que l'auteur essaie de résoudre est celui de l'hébergement de la nombreuse garnison à l'intérieur des murs de la ville fortifiée de Golubac. Cette ville a un très grand périmètre, mais comme elle est localisée sur un terrain en pente et montueux, c'était là un espace peu approprié pour construire des édifices où l'on logerait la garnison. Analysant les vieux dessins représentant la ville fortifiée (fig. 7. et 8.), l'auteur en conclut que la garnison a pu être logée dans la partie de la ville

fortifiée, à gauche du portail d'entrée, ensuite dans le palais qui a été découvert ces dernières années et dans la tour 6. (fig. 10—12.), où l'on a trouvé plusieurs foyers ouverts. Le commandant de la ville logeait probablement dans la plus haute tourdonjon. Les autres tours de Golubac, n'étaient pas propices comme hébergement pour la garnison. D'autres professions, telles que sont: les gardiens de bateaux, maçons, archers et tailleurs de boulets pouvaient habiter la banlieue.

Il faut s'attendre à ce que les travaux de recherches ultérieurs confirment entièrement ces réflexions.